

GESCHIEDENIS

der

GENEESKUNDE

NR

3

maart
1994

JAARGANG 1

VERSCHIJNT
TWEEMAANDELIJKS

LOSSE NUMMERS
f 10,50 / BEF 375

- Galenus en de vrouw van Boëthus
- Ziekte, determinant der geschiedenis
- De laatste levensjaren van Rik Wouters

Hepatica (deel 1)

- H.F.J. Horstmanshoff & H. Beukers -

Hepatica is alles wat met de lever in verband staat. Het is afgeleid van het Griekse woord *hêpar* (stam: *hepat-*), meestal gebruikt in samenstellingen, zoals hepatitis (leverontsteking). Het Latijnse woord *iecur* wordt tegenwoordig in het medisch jargon niet gebruikt. Hoewel het er op het eerste gezicht heel anders uitziet, is het toch afgeleid van dezelfde Indo-Europese woordstam als het Griekse *hêpar*, namelijk **yekur*(-t)/*yeku*-n. Het Nederlandse woord 'lever' hangt samen met het Griekse woord *liparos* ('vet'). Hetzelfde geldt voor het Engelse *liver* (via het Middelen-gels *lifer*) en het Duitse *Leber*. Zou het wijzen op het kleverige uiterlijk van de lever?

Pâté de foie gras

Hoe zit het nu met de woorden voor 'lever' in de Romaanse talen? Het Franse *foie*-, het Spaanse *higado* en het Italiaanse *fegato* zijn van een heel andere stam afgeleid. Behalve de voorliefde voor wijn - ongetwijfeld de verklaring voor de herhaalde uitroep van veel Fransen: *ma foie!* - hebben de Romaanse volken ook een voorkeur voor lekker eten gemeen. Ganzelever werd al in de Oudheid als een delicatessen beschouwd. De lever van een met gedroogde vijgen (Latijn *ficus*, mv. *fici*) gemeste witte gans was wel helemaal, zoals wij zouden zeggen, 'het neusje van de zalm'. Zo'n lever wordt in het Latijn, bijvoorbeeld in het Romeinse kookboek van Apicius (7.263 e.v.), *ficatum* genoemd en gaat later kortweg 'lever' in het algemeen betekenen.

Mythologie

In de Griekse mythologie speelt de lever een belangrijke rol. In de Tartarus, de onderwereld, waar Tantalus

tevergeefs tracht in de altijd wijkende druiventros te happen en Sisyphus in eindeloze frustratie zijn rotsblok de berg optorst, ligt ook de ontzaglijke reus Tityus uitgestrekt, negenhonderd voet lang. Hij had zich eens, door hartstocht gedreven, vergrepen aan de godin Leto. Zijn straf is dat twee gieren dagelijks vreten aan zijn lever, die 's nachts weer aangroeit. Zou hier de gedachte meespelen dat de lever de zetel is van de seksuele begeerte en moet Tityus daarom gestraft worden in het lichaamsdeel dat hem tot zijn wandaad heeft aangezet? Dat kan moeilijk worden gezegd van de veel bekendere Prometheus, de god die het voor de mensen opnam en bij de goden het vuur voor hen stal. Zeus strafte hem gruwelijk. Hij werd aan de Kaukasus geketend en een gier vrat dagelijks zijn voortdurend aangroeiende lever (fig. 1). Tragediedichters (Aeschylus) en componisten (Beethoven) hebben zich door de mythe laten inspireren.

Toekomstvoorspelling

Van oudsher gebruikte men de lever van offerdieren om de toekomst te voorspellen. In Mesopotamië, Griekenland en Rome werd de buitenkant van de lever aan een nauwgezet onderzoek onderworpen. Uit verkleuringen en vervormingen werden allerlei conclusies afgeleid over de toorn van de goden. De gedachte achter dit alles is die van de zogenaamde *universele sympathie*, de samenhang, letterlijk het *medelijden* van alles met alles. Als hier op aarde mensen fouten maken tegenover de goden, wor-

den die goden boos en hun toorn weerspiegelt zich in de vervormingen van de lever van de offerdieren. Met ieder deel van de lever correspondeerde een deel van de hemel met de daarvoor verantwoordelijke godheid, zoals te zien is op de *iecur Placentinum*, de bronzen oefenlever van

Piacenza. Met behulp daarvan

hebben *haruspices* (enkelvoud: *haruspex*) hun vak geleerd. Dat waren

Etruskische priesters die de wil van

de goden lazen uit de ingewanden van offerdieren. Hun wetenschap werd dan

ook de *Etrusca disciplina* genoemd. Het merkwaardige is dat de

uitgebreide kennis van de buitenkant van de lever niet onmiddellijk leidde tot meer inzicht in de werking van het orgaan. De voorwetenschappelijke notie dat de lever de zetel zou zijn van de affecten, werd in de Griekse filosofie en geneeskunde gerationaliseerd. Die opvatting zou tot in de 17de eeuw standhouden. ■

uitgebreide kennis van de buitenkant van de lever niet onmiddellijk leidde tot meer inzicht in de werking van het orgaan. De voorwetenschappelijke notie dat de lever de zetel zou zijn van de affecten, werd in de Griekse filosofie en geneeskunde gerationaliseerd. Die opvatting zou tot in de 17de eeuw standhouden. ■

Figuur 1. Laconische schaal. Prometheus' lever aangevreten door een gier.

Dr. H.F.J. Horstmanshoff, classicus.
Prof.dr. H. Beukers, hoogleraar Geschiedenis der Geneeskunde,
Rijksuniversiteit Leiden, Leiden

Literatuur

- Hyrtl, J (1880), *Onomatologia anatomica*. Wilhelm Braumüller, Wenen.
- Meer, L Bouke van der, (1987), *The bronze liver of Piacenza*, Gieben, Amsterdam.
- Meije, SR van der (1987), art. ηπαρ, *Lexikon des Frühgriechischen Epos*, kolom 927 Göttingen.